

Ляшевська О. І., к. держ. упр., НУЦЗУ, м. Харків

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності інновацій та інноваційної діяльності. Обґрунтовано необхідність державного регулювання інноваційної сфери.

Ключові слова: *інновації, інноваційний процес, інноваційна діяльність, державне регулювання.*

Theoretical approaches to definition for essence of innovation and its activities are considered in the article. The need of state regulation in the sphere of innovations was grounded.

Key words: *innovations, innovation process, innovation activity, state regulation.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України засвідчує вичерпність можливостей екстенсивного економічного розвитку та необхідність переходу до нових інструментів його прискорення, адекватних стану розвитку світової економіки. Сьогодні поза інноваційним шляхом Україна не зможе реалізувати жодної серйозної перспективної програми соціального та економічного розвитку. З урахуванням цього особливої актуальності набуває обґрунтування засад державного регулювання інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інноваційної сфери, а також діяльність нових інноваційних форм як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів досліджують такі вчені, як Г. Атаманчук, Ю. Бажал, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Чумаченко та ін. Основна увага приділяється інноваціям, інноваційним процесам, фінансовим підходам і методам оцінки ефективності, а також питанням теорії управління інноваційним розвитком. Але в цих роботах недостатньо розроблені принципово важливі питання державного регулювання інноваційної діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація теоретичних підходів до визначення сутності інновацій та інноваційної діяльності, а також обґрунтування особливостей інноваційної сфери, які зумовлюють необхідність її державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел свідчить про наявність багатьох визначень і трактувань понять інновації, інноваційного процесу, інноваційної діяльності. Інновації є основою формування інноваційної сфери. Початок становлення теорії інновації був покла-

дений англійським економістом Дж. Гобсоном, який до чинників виробництва "земля, праця, капітал" запропонував зараховувати і таку складову як "талант". Він ввів поняття "сфера прогресивної промисловості", маючи на увазі сферу економіки, що виробляє товари, освоює нові ринки, впроваджує нові технології. Саме у цій сфері він передбачав виправданим отримання капіталістичного прибутку. Фактично мова йшла про інноваційну економіку, в якій найповніше виявляється справжня сила і виправдання підприємницького класу [1, с. 26].

У своїй роботі "Теорія економічного розвитку" Й. Шумпетер запропонував поняття "новатор" і "нововведення" (інновація). Інновації він розумів як використання нових комбінацій існуючих продуктивних сил для вирішення комерційних завдань і бачив у них джерело розвитку економічних систем. Особливо актуалізувалися економічні й управлінські проблеми інноваційної сфери в останні два десятиліття. Потреба в систематизації уявлень про інноваційний процес ще більш зростає в 1990-х рр. під впливом явища, що отримало назву "нової економіки" або "економіки знань". Це приводить до істотної дослідницької і публікаційної активності в цей період в галузі інноваційного менеджменту.

Варто відзначити, що донині відсутній усталений понятійний апарат у цій сфері. Так, зокрема, науковці пропонують таке тлумачення поняття "інновація": процес, в якому винахід чи ідея набувають економічного змісту [16]; сукупність технічних, виробничих і комерційних заходів, що приводять до появи на ринку нових чи поліпшених промислових процесів і устаткування [10]; підсумковий результат створення й освоєння принципово нових чи модифікованих засобів, що задовольняють конкретні суспільні потреби і дають ефекти – економічний, науково-технічний, соціальний, екологічний [14]; науково-техніко-економічний процес, що через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями технологій, і у випадку, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, її поява на ринку може принести додатковий дохід [7]; нова науково-організаційна комбінація виробничих факторів, мотивована підприємницьким духом, це зміни з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, нових ринків і форм організації у промисловості [15]; прибуткове використання новацій у вигляді нових технологій, продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного та іншого характеру [5]; результат творчої діяльності у вигляді створених або впроваджених нових споживчих вартостей, споживання яких вимагає від організації зміни звичних стереотипів діяльності та навичок [12]; кінцевий результат упровадження нововведень з метою зміни управління й одержання економічного, соціального, науково-технічного чи іншого виду ефекту [6]; прогресивні зміни умов господарювання, орієнтовані на отримання позитив-

вного ефекту [17]. Нововведення зводяться до розвитку технології, техніки, управління на стадіях їхнього породження, освоєння на інших об'єктах [9].

У найбільш загальному випадку інновація трактується як перетворення потенційного НТП на реальний, що втілюється в нових продуктах і технологіях на основі впровадження досягнень науки, техніки, технології як закономірний, об'єктивний процес удосконалення цілеспрямованої діяльності.

Ураховуючи принципи відмінності між поняттями "об'єкт" і "процес", удосконалено класифікацію інновацій за такими підходами.

1. *Об'єктний:*

– власне об'єктний – інновація виступає як об'єкт-результат НТП: нова техніка, технологія [4; 12; 13; 15];

– об'єктно-утилітарний – інновація виступає як об'єкт – нова споживча вартість, що базується на досягненнях науки і техніки, причому акцент робиться на утилітарній стороні нововведення, його здатності задовольнити суспільні потреби з великим корисним ефектом [6; 14].

2. *Процесний:*

– власне процесний – інновація розглядається як комплексний процес, який включає розроблення, впровадження у виробництво комерціалізацію нових споживчих вартостей – товарів, техніки, організаційних форм та ін. [9];

– процесно-утилітарний – інновація виступає як процес створення, поширення і використання нових споживчих вартостей, акцент робиться на утилітарній стороні нововведення [7; 16];

– процесно-фінансовий – інновація виступає як процес інвестування в новації вкладення засобів у розробку нової техніки, технології, наукові дослідження [5].

Більшість авторів трактують поняття "інновації" з позиції об'єктного підходу. Зупинимося на формулюванні поняття "інновації" на засадах саме цього підходу і погодимося із прийнятим у світовій практиці визначенням, відповідно до якого "інновація" – кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, використаного в діяльності або в новому підході до соціальних послуг.

Тоді інноваційний процес – такий науково-техніко-економічний процес, що через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій.

Інноваційна діяльність – комплекс цілеспрямованих заходів, спрямованих на розробку, запровадження та практичне використання новацій [17]; діяльність, спрямована на використання комерціалізації результатів наукових досліджень і розробок для розширення та відновлення номенклатури й поліпшення якості продукції, що випускається, удосконалення технології їхнього виготовлення з наступним упровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому і закордонному ринках. Інноваційна діяльність,

пов'язана з капітальними вкладеннями в інновації, є інноваційно-інвестиційною діяльністю.

Об'єкт інноваційної діяльності – розробка техніки і технологій підприємствами, що знаходяться незалежно від організаційно-правової форми і форми власності на території країни.

Суб'єкт інноваційної діяльності – юридичні особи, організаційно-правової форми і форми власності, фізичні особи, іноземні громадяни, а також особи без громадянства, що беруть участь в інноваційній діяльності.

Проведений аналіз свідчить, що відомі підходи враховують специфічний зміст інновації, що проявляється в наступному: використанні нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівлі-продажу); упровадженні продукції з новими властивостями; використанні нової сировини; зміні в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення; появі нових ринків збуту.

Стратегія інноваційного розвитку економіки України повинна бути орієнтована на освоєння базових інновацій, які дадуть змогу перейти до нових технологічних структур виробництва та забезпечити конкурентоспроможність підприємств на ринку. Під впливом ринку базові продуктові інновації стануть імпульсом для зміни всієї технологічної основи виробництва. Пріоритет повинен бути наданий не розвитку країни на основі виробництва та інвестицій, а розвитку на основі активізації інноваційної діяльності в базових наукоємних галузях народного господарства, які є рушійними силами розвитку економіки. Фактори виробництва мають стати засобами науково обгрунтованої інноваційної діяльності, а не її метою. Державна інноваційна політика є складовою частиною державної соціально-економічної політики та спрямована на розвиток і стимулювання інноваційної діяльності. Вона визначає цілі, напрями, форми та методи діяльності органів державної влади щодо всіх етапів інноваційного циклу аж до використання нововведень у господарській діяльності суб'єктів економіки.

Інноваційна сфера – це сукупність галузей народного господарства, видів суспільної діяльності, що не беруть прямої участі у створенні матеріальних благ, але які виробляють споживні вартості особливого роду, що часто не мають матеріальної субстанції та необхідні для функціонування і розвитку матеріального виробництва [3, с. 29]. Саме тут розрізнені процеси об'єднуються в єдиний інноваційний процес, що створює нововведення, відповідні попиту виробничої сфери і що забезпечує умови освоєння їх підприємством і споживачами. У цілому економічні відносини інноваційної сфери похідні від відносин матеріального виробництва, але їм властива власна специфіка.

На відміну від наукової сфери, в інноваційній сфері переважають обмінні операції при передачі продукту, чітко позначаються права власності при здійсненні обмінних операцій між суб'єктами, що здійснюють інноваційну діяльність, і суб'єктами, зовнішніми для цієї сфери. Управління в інноваційній сфері ґрунтується на критерії економічної ефективності, а пере-

дача інноваційного продукту у виробничу сферу припускає здійснення маркетингових досліджень, оскільки цій сфері властива особлива форма фінансової діяльності, венчурне кредитування і маркетингова спрямованість на просування наукової продукції на ринок. Інноваційній сфері на стадії матеріалізації ідей в речовому продукті властиві такі особливості новаторської праці: ймовірнісний характер, ризик і допущення негативних результатів; невідтворюваність унікальних особливостей його продукту.

Продуктом інноваційної сфери є, як правило, зразок того, що буде створюватися на його основі для масового споживача. Вартість інноваційного продукту визначається не витратами на його створення, а тією функціональною новизною, яку містить продукт як передумова нового товару, здатного задовольнити потреби суспільства на вищому якісному рівні і/або з меншими витратами. Інноваційну сферу від наукової і виробничої відрізняє наявність специфічної маркетингової функції, специфічних методів фінансування, кредитування і методів правового регулювання, особливої системи мотивації суб'єктів інноваційної діяльності. В інноваційній сфері існують сфери монополізму і вільної конкуренції. Вільна конкуренція змушує підприємства оптимізувати зусилля, розробляти товари більш досконалі, ніж у конкурентів. Але наявність безлічі приватних підприємств призводить до дублювання, неефективного витрачання коштів. Монополія має переваги порівняно з вільною конкуренцією – налагоджене фінансування, великий спектр різноманітних проектів, а також можливість швидко використовувати нововведення.

Держава зобов'язана сприяти забезпеченню раціонального використання інноваційного потенціалу, не порушуючи сформованої ринкової рівноваги і не випускаючи з виду таких важливих напрямів, як забезпечення обороноздатності країни, підтримка соціальної сфери, збереження екології тощо. Інноваційна сфера має особливості, які зумовлюють необхідність державного регулювання:

- часто інноваційні проекти характеризуються досить тривалим терміном окупності й високим ступенем ризику, що зупиняє приватних інвесторів;
- існують інновації, що взагалі не мають комерційного виміру: фундаментальні, соціальні, екологічні, військові дослідження тощо;
- часто наукові досягнення можуть виявитися ефективними лише в разі великомасштабного впровадження;
- окремі підприємства не в змозі здійснювати дорогі проекти, наприклад, проводити фундаментальні науково-дослідні роботи, які не дають безпосереднього економічного ефекту;
- державне втручання повинно регулювати прагнення підприємств-інноваторів монополізувати ефект від науково-технічних досягнень, захищаючи як права інноваційного підприємства, так і суспільства в цілому;
- економічний ефект від інновацій не можна виміряти одним прибутком, він визначається результатами діяльності, що виходять за рамки окре-

мих підприємств. Значна частка інноваційних ефектів проявляється поза сферою докладання коштів початкового інвестора.

Інновації мають стати складовою кожного виду діяльності, реалізуватися в будь-якій галузі. Завдання стимулювання переходу суб'єктів економічних відносин до інноваційного способу господарювання вимагає від держави врахування інноваційної сфери при розробленні кожного напрямку державної соціально-економічної політики. Тобто держава має стимулювати: 1) створення тих інновацій, які є соціально корисними або стратегічними, незалежно від їх ринкової вартості; 2) формування попиту з боку суб'єктів господарювання на них, тобто підтримувати їх розповсюдження [14]. Впровадження інноваційної моделі економіки виконання державою інноваційної функції не лише доцільно, а й необхідно та своєчасно. Інноваційна функція держави є наслідком сучасного етапу загального розвитку та відображає завдання та орієнтири держави як особливої організації публічної влади та суспільства в цілому. Ця функція реалізується не лише межах державної інноваційної політики, предметом якої виступає формування та забезпечення стійкого розвитку ефективної національної інноваційної системи, а й через кожний напрямок економічної політики держави.

Розвиток сучасного суспільства значною мірою визначається наявністю й ефективністю інноваційних процесів, що відбуваються в ньому та зумовлюють перетворення результатів науково-дослідних робіт у нові продукти, технології, послуги. У всьому світі одними з найбільш ефективних механізмів реалізації такого перетворення є різні інноваційні структури.

Висновки. Специфічний зміст інновації проявляється у використанні нової техніки, технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівлі-продажу); упровадженні продукції з новими властивостями; використанні сировини; зміні в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення; появі нових ринків збуту тощо. Становлення інноваційної моделі розвитку економіки в Україні як завдання економічної політики має супроводжуватися органічним поєднанням політичних, гуманітарних, суспільно-психологічних, інституційних передумов; новими організаційно-економічними, правовими та інституційними зрушеннями й узгодженням державної промислової, фінансової, податкової політики з державною політикою у сфері освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гретченко А. А. Инновационная сфера как предмет исследования экономической науки / А. А. Гретченко // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4. – С. 25–28.
2. Инновации на предприятиях и их внедрение / М. Хучек. – М. : Луч, 1992. – 98 с.

3. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
4. Инновационный менеджмент : справоч. пособ. / под ред. П. Н. Завалина, Л. Э. Миндели. – СПб. : Наука, 1997. – 276 с.
5. Инновационный менеджмент : учеб. пособ. / Ю. П. Морозов. – Н.Новгород : Изд-во : Изд-во ННГУ, 1997. – 472 с.
6. Инновационный менеджмент : учеб. – 2-е изд. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : ЗАО "Бизнес-школа "Интел-синтез"", 2000. – 624 с.
7. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; [пер.с венг.]. – М. :Прогресс, 1990.
8. Научно-технический прогресс : словарь / [сост. В. Г. Горохов, В. Ф. Хаменов]. – М. : Политиздат, 1987. – 410 с.
9. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 136 с.
10. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1992. – 702с.
11. Предпосылки анализа и формирования инновационной политики / Д. В. Соколов, А. Б. Титов, М. М. Шабанова. – СПб. : ГУЭФ, 1997. – 280 с.
12. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40 // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 14. – 7 серпня.
13. Статистика науки и инноваций: краткий терминологический словарь / [кол. авт.]; под. ред. Л. М. Гохберга. – М. : Центр исследований и статистики науки, 1996. – 258 с.
14. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / [авт.-упоряд.: Г. О. Андрущук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко]. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
15. Теория экономического развития / И. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 468 с.
16. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 196 с.
17. Управління структурними зрушеннями : підручник / О. А. Мельниченко. – Х. : Оберіг, 2013. – 300 с.